

Mekânsal Adalette Kentin Ötesine Bakmak: "Yeşil" Bozkırlar ve Doğa Korumada Ağaç Yanlısı Tutum

Çağatay Tavşanoğlu

İç Anadolu'da bir bozkır yamacına bakınca, pek çok kişinin zihninde aynı cümle belirir: "Burası çıplak; ağaç dikmek lazım". Bu refleks çoğu zaman iyi niyetle, hatta "doğa koruma" etiketiyle devreye girer. Oysa bozkırın ağaçsız olması çoğu yerde bir eksiklik değil; iklimin, toprağın, otçulluğun ve yüz binlerce yıllık bir zaman ölçeğinde şekillenmiş dinamik bir ekolojik dengenin ifadesidir. Buradaki sorun, bozkırı "orman olsaydı daha iyi olurdu" varsayımıyla ele almamız aslında. Bu varsayım, bozkırı hem ekolojik olarak yanlış değerlendiriyor hem de korumayı bozkırı "yeşile" dönüştürmekle karıştıran bir eylem üretiyor.

Mekânsal adaletin bana burada hatırlattığı şey basit: Toplumsal değer yargıları yalnızca söylemde kalmıyor, eninde sonunda mekâna da kazınıyor. Koruma, planlama ve onarım (restorasyon) başlıkları

altında verilen kararlar, bir yandan kaynakları ve görünürlüğü belli coğrafyalarda toplayıp diğerlerini arka plana iterken, öte yandan hangi yaşam biçimlerinin ve hangi ekosistemlerin meşru sayıldığını da fiilen ilan ediyor.¹ Dolayısıyla bozkırın ağaçsızlık üzerinden eksik görülmesi, sadece hatalı bir ekolojik sezgi değil, kamu kaynaklarının, kurumsal önceliklerin ve iyi niyetli müdahalelerin hangi habitatlara yöneldiğini belirleyen bir adalet meselesidir.

Aslında, İç Anadolu kentlerinde yeşil alanı artırmaya dönük müdahalelerin güçlü gerekçeleri var. Bunlar arasında kentsel ısı adası etkisini hafifletmek, hava kalitesini iyileştirmek, yürünebilir ve yaşanabilir bir kamusal çevre yaratmak ile kuşlardan böceklerle kadar birçok gruba kent içinde yaşam alanı açmak sayılabilir.² Kentte ağaçlandırma ve yeşil altyapı, doğru tür seçimi ve mekânsal tasarımıyla, insan sağ-

Bozkırı, ormanın eksik bir hâli gibi görmeye başladığımız anda, bozkırın kendisini "iyileştirme" niyetiyle ortadan kaldırma riskini de büyütüyoruz.

lığı ve kentsel biyoçeşitlilik için anlamlı bir yatırım olabilir. Ama aynı "yeşil" hedefini doğal bozkıra aynen taşımak, bozkır ekosistemlerinde çoğu zaman ters etkiye neden olur. Çünkü bozkırın ekolojik değeri, büyük ölçüde açık bir habitat olmasından gelir. Bu alanlardaki ışık rejimi, toprak nem, otçul baskısı ve kuraklık gibi süreçlerle şekillenen dinamik denge, bu açık habitat yapısında evrimleşen ya da bu koşullara uyarlanabilecek türlerin ekolojik filtrelerden geçmesi sonucu ortaya çıkan tür bileşiminin devamlılığı için gereklidir.³ Bozkırı, ormanın eksik bir hâli gibi görmeye başladığımız anda, bozkırın kendisini "iyileştirme" niyetiyle ortadan kaldırma riskini de büyütüyoruz.

Doğal yapısını koruyan birçok bozkır habitatının yıllardır bozulmuş habitat olarak etiketlenmesi, yalnızca bir kelime tercihi değil, doğrudan bizlerin bu ekosistemlere

müdahale biçimimizi belirleyen bir çerçeve aslında. İç Anadolu bozkırı ve ağaçlı bozkırlarının doğal yaşlı ekosistemler olabileceği fikri, bizlerin bozkırlara bakışımızı değiştirebilecek ve yönetim kararlarımızı etkileyebilme potansiyeli taşıyan daha yenilikçi bir yaklaşım.⁴ Bu bakış açısının pratikteki sonuçları ise ayrıca önemli, çünkü bozkırı "iyileştirmek" için ağaçlandırma gibi dönüşüm odaklı uygulamalar, bozkırın özgün biyoçeşitliliğini azaltabildiği gibi iklim değişikliğine karşı direncini de zayıflatabilir. Anadolu bozkırları binlerce yıldır insan kullanımıyla iç içe olsa da, bu durum bozkırı hızlı bir önyargıyla "bozulmuş" ilan etmeyi gerektirmiyor, tam tersine bu durum bozkırı bir sosyo-ekolojik sistem olarak düşünmeyi zorunlu kılıyor.

Bu çerçeve, fidan dikmeyi "kötü" ilan etmek için değil, doğru yerde doğru hedef doğrultusunda konuşmak için elzem gö-



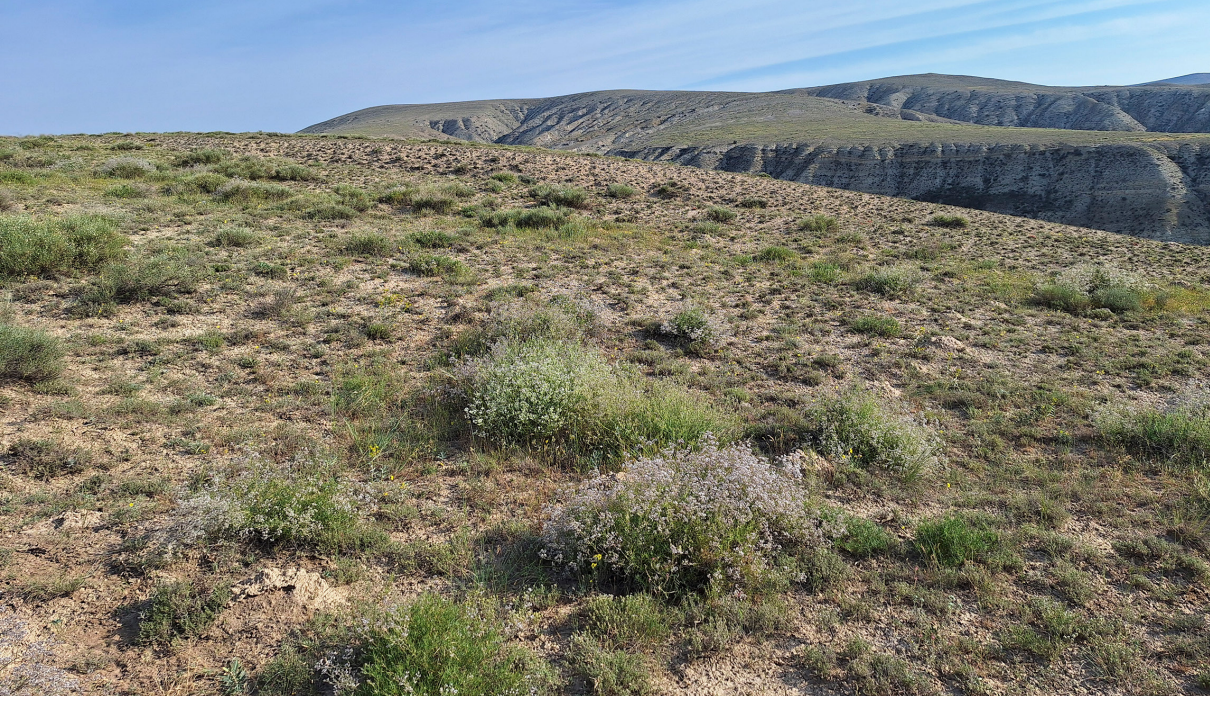
rünüyor. Ağaçlandırmanın faydalı olabileceği yerler de var tabii, insan faaliyetleri nedeniyle bozulmuş orman habitatları gibi. Ancak bozkırın türleri, toprağı ve mikroiklimi, açık habitatın sürekliliğı üzerine kuruludur. Bozkır "ormanlaştırdığımızda" kaybedilen sadece birkaç ot türü değildir, o açık yapıya bağı çok sayıda bitki ve hayvanın yaşam alanı, ayrıca bozkırın toprak süreçleriyle kurduğı denge de kayıp listemizde yer alır. Üstelik bu kaybın maliyeti kısa vadede bozkır canlılarına, uzun vadede ise bozkır coğrafyasında yaşayan insanların su ve toprak güvenliğıne yazılır.

Bozkırların ikinci sınıf habitat muamelesi görmesi, sadece duygusal bir ifade değil, verilerle de desteklenen bir olgu. Anadolu bozkırlarının bulunduğu bölgedeki koruma alanlarının sayısı ve kapladığı alan oldukça

kısıtlı bir durumda.⁵ Ne yazık ki, Anadolu bozkırlarının bu koruma alanları içindeki varlığı da çoğı kez ana gerekçe değil, başka hedeflerin yanında kalan ikincil bir bileşen oluyor. Tuz Gölü'nün özel çevre koruma alanı statüsü ağırlıkla göl/sulak alan dinamikleri üzerinden önemli bulunurken, Göreme'nin Millî Park ve Dünya Mirası statüsü ise kültürel peyzaj ve jeomorfolojik değerlerle birlikte yönetiliyor. Bu alanların içinde elbette bozkır habitatları bulunuyor, fakat bozkırın bizzat kendisi ağaçsız bir karasal ekosistem olarak koruma kararının merkezinde daha seyrek olarak yer alıyor. Üstelik mesele sadece bozkırların az korunması değil, aynı zamanda bozkırlar üzerindeki tehditler de daha az önemseniyor.

Bugün, Anadolu bozkırlarının geçmişteki habitatının yaklaşık yarısı tamamen

Bitki çeşitliliği yüksek bozkır habitatına iki örnek. Solda: kalker anakaya üzerinde bulunan bozkır (Lalahan, Ankara); sağda: jipsli alan üzerinde bulunan bozkır (Çankırı). Fotoğraflar: Çağatay Tavşanoğlu, Haziran 2024.



ortadan kalkmıştır; bozkırlar üzerindeki önemli tehditler olan tarım alanlarının açılması ve aşırı otlatmaya, günümüzde ağaçlandırma sorunu da eklenmiştir.⁶ Bu tablo, bozkırın yoğun arazi kullanımından ötürü yok olduğu yerlerde fidan dikilmesi gibi kestirme çözümleri değil, bozkırın nasıl ve neden daraldığını anlayarak, yerinde ve ekolojik hedefleri net müdahaleler geliştirmeyi gerektiriyor.

Bozkırların ağaçlandırılması sıklıkla erozyonu önleme ve karbon depolama iddialarıyla savunuluyor. Bazı yerel koşullarda bu argümanların elbette bir karşılığı olabilir, ancak bu durum Anadolu bozkırı ölçeğinde genelleştirildiğinde hem ekoloji hem de iklim politikası açısından sorunlar doğurabilir. Meralardaki ve doğal çayırırlardaki geniş ölçekli ağaçlandırmaların doğa temelli çözüm bağlamında iklim değişikliği

ve biyoçeşitlilik için bir çözüm alternatifi olamayacağını artık anlamaya başladık.⁷ Çayır ekosistemlerinin ağaçlandırılması, bu habitatlardaki ek karbon depolama potansiyelini sınırlıyor, buna karşılık ekosistem hizmetleri ile biyoçeşitlilik üzerinde ciddi maliyetler doğuruyor.⁸ Yani, bozkırlar açısından çifte sorun var; hem koruma kapasitesi sınırlı hem de koruma iddiasıyla yapılan ağaçlandırma gibi uygulamalar habitat kaybını hızlandırabiliyor.

Yanlış ekosistem onarımı faaliyetlerinin faturasının da rasgele dağılmadığını ifade etmemiz gerekir. Bu gibi hatalı uygulamalardan kaynaklanan orta ve uzun dönemli maliyeti doğrudan bozkır türlerine ek olarak, dolaylı bir şekilde bozkır coğrafyasında yaşayan insanlar da ödüyor. Çünkü yarı kurak bölgelerde iklim değişikliğiyle birlikte su stresi ve üretim kırılganlığı

artarken, ekosistemin yerel koşullara uyarlanan işleyişini zayıflatan müdahaleler, gelecekte bu ekosistemlerde karşılaşılacak iklimsel riskleri de büyütüyor.

Habitat onarımını iki şeyi birlikte düşünerek ele almak gerekiyor. Birincisi, terk edilmiş tarım alanlarına "tek reçete" uygulamaktan vazgeçmek: Bazı yerlerde doğal süreçler bozkır öğelerini geri getirebilir; bazı yerlerde ise tarihsel olarak daha odunsu bir yapı beklenebilir. Bu ayrımı yerel iklim/toprak ve tarihsel ekosistem bilgisiyle kurmadan yapılan standart ağaçlandırma, çoğu zaman ekolojik onarımdan çok peyzajı bizim istediğimiz biçime sokma pratiğine dönüşüyor.

İkincisi, bozkırın kendi kendini onarma kapasitesini desteklemek: tohum kayna-

ğını, toprak canlılarını, otçul baskısını ve hidrolojik süreçleri doğru okumak, uygun yerlerde otlatma baskısını azaltmak, uygun yerlerde ise kontrollü otlatmayı ekosistemin bir parçası olarak yeniden tasarlamak. Yeniden yabanlaştırma (*rewilding*) tartışması da tam burada devreye giriyor.

Türkiye’de bunun görünür örneklerinden biri, Konya Bozdağ’daki Anadolu yaban koyunu üretim istasyonundan bazı alanlara yapılan nakiller.⁹ Bu sayede, geçmişte geniş bir yayılım alanı olan, bugün sadece Bozdağ’da sağlıklı bir popülasyonu kalan Anadolu yaban koyununun eski yayılım alanlarında yaşamını yeniden sürdürmesini sağlamak olası. Yeniden yabanlaştırma, ekosistem fonksiyonlarını onarmada kullanılabilir modern koruma araçların-

Marnlı toprak üzerindeki bir bozkır habitatının ibrelî türlerle kitlesel olarak ağaçlandırılmasına örnek (Aysantıbeli, Ayaş, Ankara). Fotoğraf: Çağatay Tavşanoğlu, Haziran 2024.



dan birisi. Bu tür uygulamalar, tek başına bozkırı kurtarmayacak olsa da, otçuluğun bozkırı şekillendiren ekolojik rolü gibi bozkırın işleyişindeki eksik halkalara yeniden alan açan, onarımın sadece ağaç dikmek olmadığını hatırlatan örnekler olarak değerlidir.

Bozkırları "orman olmaya aday boşluklar" olarak değerlendirdiğimizde, yalnızca bir habitatı değil, bir biyoçeşitlilik kaynağını, bir kültürel peyzajı ve yarı kurak coğrafyaların iklimle baş etme kapasitesini de risk altına sokuyoruz. Bozkırın bozkır olarak kendi başına değerli görülmemesi korumayı geciktiriyor, korumaya kalktığımızda ise onu yanlış araçlarla dönüştürme olasılığını artırıyor. Oysa bozkırın bizzat kendisi, türleriyle, toprağıyla, karbonuyla, su dengesiyle, bir ekosistem hizmetle-

ri bütünü. Bu yüzden bozkırın "bozkır" olarak var olmasına izin vermek, pasif bir tutum değil, bilinçli bir koruma ve iklim uyumu tercihidir. Bu tercih aynı zamanda bir eşitlik talebidir. Bu doğrultuda, koruma kapasitemizin, kamusal dikkatimizin ve "iyi niyetli" müdahalelerimizin yalnızca ormanlara ve sulak alanlara değil, bozkırlara da hakkaniyetle yayılması gereklidir; aynı zamanda bozkırın geleceğine dair kararlar da güncel bilimsel enformasyona ve bozkırda yaşayan insanların kadim yerel bilgisine dayanmalıdır.

- 1- Soja, E. W. (2009). The city and spatial justice. *Spatial Justice* 12-14. jssj.org/wp-content/uploads/2012/12/JSSJ1-1en4.pdf (Erişim tarihi: 2 Ocak 2026).
- 2- Demirbaş-Çağlayan, S., Balkız, Ö., Arslantaş, F., Sanalan, K. C., Lise, Y. ve Zeydanlı, U. (2020). *Şehir planlama aracı olarak ekosistem hizmetleri: Çankaya ilçesi örneği*. Doğa Koruma Merkezi. dkm.org.tr/sites/other/dkm/uploads/yayinlar/kitaplar/kitap-6.pdf (Erişim tarihi: 2 Ocak 2026).
- 3- Bond, W. J. (2019). *Open ecosystems: Ecology and evolution beyond the forest edge*. Oxford University Press.
- 4- Tavşanoğlu, Ç. ve Bernardi, R. (2024). Old-growth grasslands of Central Anatolia (Türkiye) require better conservation and management. *Environmental Conservation* 51: 242-244. doi.org/10.1017/S0376892924000262
- 5- Şekerçioğlu, Ç. H., Anderson, S., Akçay, E., Bilgin, R., Can, Ö. E., Semiz, G., Tavşanoğlu, Ç., Yokeş, M. B., Soyumert, A., İpekdağ, K., Sağlam, İ. K., Yücel, M. ve Dalfes, H. N. (2011). Turkey's globally important biodiversity in crisis. *Biological Conservation* 144: 2752-2769; Ambarlı, D., Zeydanlı, U. S., Balkız, Ö., Aslan, S., Karaçetin, E., Sözen, M., Ilgaz, Ç., Gürsoy Ergen, A., Lise, Y., Demirbaş-Çağlayan, S., Welch, G., Turak, A. S., Bilgin, C. C., Özkil, A. ve Vural, M. (2016). An overview of biodiversity and conservation status of steppes of the Anatolian Biogeographical Region. *Biodiversity and Conservation* 25(12): 2491-2519.
- 6- Ambarlı, D. ve diğ., a.g.y.; Tavşanoğlu, Ç. ve Bernardi, R., a.g.y.
- 7- Gómez-González, S., Ochoa-Hueso, R. ve Pausas, J. G. (2020). Afforestation falls short as a biodiversity strategy. *Science* 368(6498): 1439-1439.
- 8- Briske, D. D., Vetter, S., Coetsee, C. ve Turner, M. D. (2024). Rangeland afforestation is not a natural climate solution. *Frontiers in Ecology and the Environment* 22(5): e2727. doi.org/10.1002/fee.2727
- 9- Özüt, D. (2009). *Evaluation of the adaptation process of a reintroduced Anatolian Mouflon (Ovis gmelinii Anatolica) population through studying its demography and spatial ecology*. [Yayımlanmamış doktora tezi] Orta Doğu Teknik Üniversitesi; Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü. (2021). *Anadolu yaban koyunları yeni yaşam alanlarında*. tarimorman.gov.tr/DKMP/Haber/202/Anadolu-Yaban-Koyunlari-Yeni-Yasam-Alanlarinda (Erişim tarihi: 2 Ocak 2026).

